

Sredi mesta nasproti cerkvi (št. 225) se je v hiši s spominsko ploščo rodil zgodovinar Ignacij Orožen (1819—1900), nepogrešljiv vir za zgodovino območja lavantinske škofije. Njegov nečak, geograf, planinec, prvi predsednik Planinskega društva, Fran Orožen (1853—1912), je bil prav tako Laščan. Nanj spominja plošča na rojstni hiši v ulici, ki pelje proti cerkvi (št. 230). Bil je pisec šolskih knjig, zemljepisnih razprav in številnih planinskih spisov. — Sosednja hiša je rojstni dom Orožnovega sodobnika dr. Karla Kluna (1851—1916), politika in sociološkega pisatelja in propagatorja socializma.

Nedaleč od Laškega, v Št. Lenartu (zdaj Vrh nad Laškim), je bil doma Avgust Stegenšek, cerkveni in umetnostni zgodovinar konjiškega in gornje-grajskega območja. Tik pred Celjem, v Košnici, kjer je sedanja cesta prebila skalni pomol nad Savinjo, se spomnimo ljudske pripovedke, ki je temu mestu dala ime Devin skok. Govori o begu zasledovanega dekleta, ki je s skale skočilo v reko. To pripovedko je v pesem Skala v Savini prelil A. Aškerc.

Joža Mahnič

Gimnazija Ljubljana

ŽUPANČIČEVA ABECEDA V VERZIH

Drugo obdobje v ustvarjanju otroških pesmi zajema pri Župančiču čas, ko je od jeseni 1907 do zime 1910, z enim polletnim in nekaj krajšimi presledki, bival kot domači učitelj grofiču Manfredu Attems v Kissleggu na Württemberškem, v Bregenzu na Vorarlberškem in v Syrgensteinu na Bavarskem. Tam je proti koncu leta 1907 prevedel besedilo k nemški slikanici *Die Wiesenzwerge* in najbrž tudi verze k slikanicama o Murku in o muckah, v začetku leta 1908 snoval izvirne verze k slikanici Abeceda, julija 1909 pa v nekaj dneh samostojno in dobro obdelal zelo povprečne predloge nemške slikanice *Spiel und Scherz und ein wenig Schmerz*. V tisku so izšli Kreidolfovi *Palčki Poljanci* (novembra 1907), ki so jih barvno litografirali kar na Nemškem, da je bila slovenska izdaja cenejša. Za njimi je Schwentner založil le še Caspari-Meisejevo slikanico *Lahkih nog naokrog*, a je izšla s hudo zamudo (še le o božiču 1912). V tem obdobju je pesnik tudi 1908. leta po spominu zapisal vrsto otroških ljudskih verzov iz Bele krajine, ki so glede na svojo tematiko izšli v Štrekljevi zbirki SNP komaj 1911. leta.

Abeceda je Župančič začel snovati v začetku 1908. leta na Dunaju, kamor je prišel s Kisslegga zaradi študija in kjer je ostal do jeseni tistega leta. V zaporednih črkah je nameraval pesniško označiti razne živali in rastline, kakor nastopajo v otrokovem predstavnem svetu; njegove verze naj bi dopolnjevale podobe, ki bi jih pripravil Saša Šantel. Pesnik je svojo namero sporočil Schwentnerju, ki pa mu ni odgovoril; dne 13. marca namreč beremo v Župančičevem pismu založniku: »In zakaj ne odpišeš nič glede ‚Bilderbucha‘? Moj honorar ne bo velik, kar bo stroškov, jih bo s slikami. Premisli in odloči se, oziroma odgovori

da ali ne, po svetopisemski zapovedi.« (Rokopisni oddelek NUK.) Schwentner o pesnikovi ponudbi ni hotel nič slišati že zato, ker je bil tedaj nanj jezen zaradi denarnih zadev v zvezi s Samogovori, obenem pa se je gotovo bal prehudih stroškov za docela izvirno slikanico. Ko sta se naslednje leto spomladi — Župančič je tedaj živel s svojim učencem v Bregenzu — pobotala, je namreč Schwentner pesniku dal v delo spet samó tujo slikanico, Spiel und Scherz und ein wenig Schmerz. Tako sta Župančič in Šantel, tedaj profesor v Pazinu, še jeseni 1909 zaman iskala založnika za Abecedo; Šantel 11. oktobra sporoča Mešku, kateremu je začel ilustrirati zgodbe Mladim srcem: »Z Župančičem tudi že dolgo iščeva založnika za projektirano abecedo v verzih s podobami, a ga ni.« (Pokrajinski arhiv v Mariboru.)

Tako je domiselno zasnovana knjiga za otroke ostala žal nedokončana; v pesnikovi zapuščini se je ohranilo besedilo za 18 od 25 črk, in sicer na treh različnih mestih, tudi v variantah. V večji, doslej neopaženi in zato nesignirani beležnici, kjer so sicer poskusi prevodov iz Božanske komedije in Sna kresne noči, so vpisana dvostišja za pet črk, več dvostišij pa hranita beležnica XIV na str. 14—17 in 19—20 ter mapa VIII na str. 20, 21 in 23. Za te verze so značilni tesna navezanost na naravo, vživetje v otrokovo duševnost, tenkočutna liričnost ali duhovita šaljivost, čudovita metaforika in animizacija narave, tako da so nekateri sorodni kasnejšim Sto ugankam, spominjajo pa nas tudi na druga mesta v Župančičevem opusu. Navedimo zdaj to *Abecedo* iz njegove zapuščine.

Č je čebela — na cvetke brenči,
sredi pomladi za božič skrbi.

O je omela: na jablano sela,
jabolka, jabolka nam je odjela.

D — to je detelja — rekel bi: gneča
turških fantičkov na polju rdeča.

P, to je palček — predroben je ptiček,
v svojem grmiču pa le je kraljiček.

G, to je grozdek; on trtin je sinček,
dedek ga gleda in misli na vinček.

R, to je resa — vsa gora se sveti.
Kaj se je vnelo? Nič, resa je v cveti.

H — to je hmelj — že je splezal na drog,
rad bi pogledal po svetu okrog.

S, to je slavček; od mraka do zore
pesmic se milih napeti ne more.

J, to je jurček — dež mu je rednik,
on pa le nosi odprto svoj dežnik.

Š, to je šipek — on slavca poslušaj,
v petju razcvête se v rožo mu duša.

K je kalin, ves pisan in svetel,
s pirhi se kuhal, iz lonca izletel.

T, trepetlika — saj veter ne vleče —
kaj pa ti je, da ves vrh ti trepeče?

L, to je lan — kakor voda, zares,
če bi bil Ribničan, plaval bi čez.

U, to je urh — sem li žlahte njegove?
Grem mimo luže, »kum-kum« mi zazove.

M je metuljček — kot da je potresel
vejico veter, pa cvet ji odnesel.

V je vijolica, ljubica maja —
le se nam skrivaj, saj vonj te izdaja!

N je netresk — on, pa sveti Florjan
in strelovod — pa je dom varován.

Že smo pri že? Z abecedo je slabo:
kaj bo zdaj z žužkom in žolno in žabo?

Za črko **m** ima pesnik v nesignirani beležnici drugo podobo iz narave:

M, to je miška. Ubožica, bézi:
mucka potuhnjena čaka na preži!

Netresk (*sempervivum tectorum*) spada med mesnate debelolistnice, raste po gorskem skalovju in ima rdeče zvezdaste cvetove; vraževerni ljudje so ga včasih presajali na slamnate strehe, da ne bi vanje treskalo, od tod tudi izraz.

Za črko **p** imamo v nesignirani beležnici in v beležnici XIV še eno zanimivo dvostišje, in sicer v dveh variantah:

a) P je postovka — na sredi nebá
melje in melje, a moke ne dá.

b) P — kdo je ta mlinar? — na sredi nebá
melje in melje, a moke ne dá.

Prva varianta imenoma navaja ptico, druga je v celoti metafora-uganka, na las podobna sedemnajsti od *Sto ugank* (1915):

Lejte ga mlinarja: sredi nebá
melje in melje, a moke ne dá.

Pri Abecedi je pesnik ob tem dvostišju zapisal tole razlago, ki je močno sorodna razlagi za pesem-razgibalno igro *Postovka* v prvi in drugi izdaji *Cicibana* (1915, 1922):

Ali si opazoval postovko, kadar kroži nad poljem? Potem veš, da se naenkrat v letu ustavi in trepeče zelo naglo s perotmi. Vidiš, in takrat pravimo pri nas, da melje. Zato imenujemo Belokranjci postovko ‚malenka‘. Na Štajerskem ji pravijo ‚mokosejec‘; jaz pa jo poznam dobro in vem natanko, da samó melje, kako bi sejala, saj nima moke! Kaj pa melje, me ne smeš prašati.

Nič manj mikavno kakor v Abecedi navedeno ni pri črki **r** dvostišje za drugo rastlino, ki ga beremo v beležnici XIV:

R je repinec — kedo ga pogreša?
On pa, vsiljivec, na vse se obeša.

Obličasti plodovi navadnega repinca (*arctium lappa*) obvisе človeku na obleki in laseh, ker so obdani s kljukasto zakrivljenimi luskami; po navadi ne obvisе sami, ampak vas z njimi obmečejo nagajivi otroci.

V isti beležnici naletimo še na tretji motiv za črko **r**; to dvostišje pa je pesnik prečrtal in nam tako olajšal izbor:

R, to je riba, v potoku se kreče,
bliska se v soncu, nad vodo se meče.

Druge variante za dvostišja iz Abecede bo zainteresirani bralec našel v opombah k peti knjigi Župančičevega Zbranega dela; prinesla bo vse njegove izvirne in prevedene otroške pesmi, med njimi precéj neznanih.

Lastno Abecedo v obliki štirivrstičnih ugank je po zadnji vojni ustvaril Pavel Golia; izhajala je v *Cicibanu* 1954/55, štev. 1—5.